

## חודש סיון

### על הצדיקים - הרואה במעלת חברו

## חודש סיון

### על הצדיקים - הרואה במעלת חברו

י"ב ברכות אמצעיות של תפילת שמונה עשרה כנגד י"ב חודשי השנה  
(זוהר הקדוש)

**א.** לפי סדר זה, ברכת "על הצדיקים", הברכה התשיעית מתחילת שמונה עשרה, מכוונת כנגד החודש התשיעי מתחילת השנה, חודש סיון.

בחודש סיון חל חג השבועות שבו ניתנה התורה. כמו כן, בחג השבועות נפטר דוד המלך. ויש לבאר את הקשר בין שתי מאורעות אלו, לברכת "על הצדיקים".

מזל חודש סיון הוא **תאומים** (ספר יצירה פרק חמישי משנה ט). ובסדר חדשי השנה המכוון כנגד י"ב השבטים, חודש סיון הוא כנגד שבט **זבולון** (בני יששכר, מאמרי חדשי תמוז אב, מאמר א אות ג). ויש להבין מה משמעות מזל "תאומים", והקשר בין מזל "תאומים" לברכת "על הצדיקים". וכן יש לבאר את ייחודו ומעלתו של שבט זבולון, ושייכותו לברכה זו.

**ב.** במסכת מגילה (יז, ב) מבואר טעם סדר הברכות בשמונה עשרה: "כיון שנתקבצו גלויות [ברכת תקע בשופר גדול לחרותינו] נעשה דין ברשעים [השיבה שופטנו כבראשונה], שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגך, וכתוב ואשיבה שופטך כבראשונה. וכיון שנעשה דין מן הרשעים, כלו הפושעים [ברכת ולמלשינים]. וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים [על הצדיקים], דכתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. והיכן מתרוממת קרנם, בירושלים [ברכת ולירושלים עירך] שנאמר שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך". ולהלן יבוארו דברי הגמרא בהסבר מיקומה של ברכת "על הצדיקים", לאחר ברכת "ולמלשינים", וקודם לברכת "ולירושלים", בתוך ביאור.

כתב הטור (או"ח סימן קיח) "יש בה כל האלפא ביתא, לומר למען צדיקים עוסקי תורתך עשה עמנו חסד". ויש להבין מה פשר משמעות הימצאות כל אותיות האל"ף בי"ת בברכת "על הצדיקים".

מלבד זאת, יש לעיין בנוסח הברכה:

• מי הם **"הצדיקים"** ו**"החסידים"** שאנו מתפללים עליהם בברכה זו.

• לאחר שאנו מונים ומפרטים את העם לגווניו: "על הצדיקים ועל החסידים, ועל זקני שְׁאֲרִית עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, ועל פְּלִיטַת בֵּית סוֹפְרֵיהֶם, ועל גְּרֵי הַצֶּדֶק", אנו מבקשים **"ועלינו"**. ונשאלת השאלה על מי מדובר, ומי נכלל ב**"ועלינו"** - שאנו מבקשים שיהמו עליהם רחמי השי"ת.

## חודש סיון

### על הצדיקים - הרואה במעלת חברו

- הבקשה "ותן שְׁכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת", לכאורה אינה קשורה בהכרח לברכת "על הצדיקים", ויש לבאר מדוע אמנם נקבעה במקום זה.
- גם מקומה של הבקשה "ולְעוֹלָם לֹא נִבְוֶשׁ כִּי כָךְ בְּטָחֲנוּ" בברכה זו, טעונה ביאור. מדוע דווקא בברכת "על הצדיקים", אנו מבקשים שלא נבוש בגלל בטחוננו בה'.
- בחתימת הברכה "פְּרוּף אִתָּהּ ה' מְשַׁעַן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים", אנו מזכירים רק את ה"צדיקים", ו"משמיטים" את החסידים וזקני ישראל וגרי הצדק שהוזכרו מקודם, וצריך ביאור מדוע.

• • •

#### ההכרה במעלת חברו - מחמת גדולת חברו או מחמת שפלות עצמו

ג. ונראה בביאור הדברים, כי יסודה של ברכת "על הצדיקים" הוא על קנין מידת הענוה, הנדרש לגאולה ובנין ירושלים.

אבי מורי ז"ל כתב בספרו עיונים בפרקי אבות (פ"ג מ"א, מאמר ראשון) "שני דרכים קיימים לטיפוח והעמקת האמונה בבורא עולם. [א] על ידי התבוננות מתמדת בגדלות הבורא יתברך - מה רבו מעשיך ה' (תהלים קד, כד), מה גדלו מעשיך (שם צב, ו). [ב] על ידי התבוננות באדם השפל ובאפסיותו כנגד ההשגחה. את ההבדל בין שתי שיטות אלו, אפשר אולי לייחס באופן כללי לשתי השיטות המקובלות בעולם התורה - שיטת המוסר ושיטת החסידות. שיטת המוסר מדגישה יותר את אפסיות האדם, ואילו שיטת החסידות מדגישה את גדלות הבורא, וגדלות נשמת האדם שהיא חלק אלו-ה ממעל ממש".

ונראה כי שתי גישות מסוג זה, עומדות גם ביסודה של מידת הענוה ובשורש ההנהגה הראויה לנהוג כבוד בחברו.

[א] להגדיל את ערך חברו בעיניו, כמבואר בגמרא בפסחים (ק"ג, ב) "היודע בחברו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד, חייב לנהוג בו כבוד". וכדברי הרמב"ן באיגרתו: "וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך. אם חכם או עשיר הוא, עליך לכבדו, ואם רש הוא ואתה עשיר או חכם ממנו, חשוב בלבוך כי אתה חייב ממנו והוא זכאי ממך, שאם הוא חוטא, הוא שוגג ואתה מזיד". ובספר אורחות צדיקים (שער ב, ענוה) כתב כעין דברי הרמב"ן בתוספת ביאור: "העניו ידין כל אדם לכף זכות. משל, כי שאלו אחד מן החסידים במה היית זוכה להיות אדון לבני דורך. השיב, מפני שכל אדם שראיתי, החזקתי יותר טוב ממני. אם היה חכם יותר ממני, אמרתי גם הוא ירא אלקים יותר ממני, מפני רב חכמתו. ואם היה קטן בחכמה ממני, אמרתי הוא שוגג ואני מזיד. ואם הייתי זקן ממנו, אמרתי עונותיו מועטים מעוונותי. ואם היה כמוני בחכמה ובימים, אמרתי לבו טוב לאלקים יותר מלבי, לפי שאני יודע העברות שעשיתי ואיני יודע העברות שעשה הוא. ואם היה עשיר ממני, אמרתי שהוא עושה צדקות יותר ממני. ומאלו הטעמים הייתי מכבד בני אדם והייתי נכנע לפניהם".

[ב] להמעיט ולהקטין את ערך עצמו ביחס לחברו, כדברי הרמב"ן (שמות ד, יג) בפירוש סירובו של משה רבנו לקבלת שליחות הקב"ה באומרו "שלח נא ביד תשלח", וביאר הרמב"ן: "שלח נא ביד אשר תשלח, כי אין אדם

## חודש סיון

### על הצדיקים - הרואה במעלת חברו

**בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות.** והסיבה למשה בכל הסרבנות הזאת **ענוותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה**, שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה' שלחני, ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך".

ואף רבי ישראל מסלאנט, הציג בספרו אור ישראל (מאמר ל) את הדרך לקנין מידת הענוה, על ידי הבלטת חסרונות האדם ביחס לחברו: "האדם רב חילו להגדיל התפעלות בנפשו על חסרונותיו. וככל אשר תוסיף ההתפעלות תת כח בחסרונותיו, כן לעומת זה שכוח ישכח ממנו הרגש מעלותיו. זאת תורת דרכי קניית הענוה וזה משפטה בכלל". כלומר, דרכו של האדם לחפות ולהסתיר את חסרונותיו ולהבליט את מעלותיו, ועל ידי זה לבוא למידת הגאווה. והתיקון לכך בקנין מידת הענוה הוא, להצניע את מעלותיו ולהבליט את חסרונותיו.

ונמצא לדרכו, כי לקנין מידת הענוה נדרשת עבודת הלב, שלא להרגיש מעלותיו כלפי חברו אלא חסרונותיו. וכן להיפך, להרגיש במעלות חברו ולא בחסרונותיו, וכתפילתו המפורסמת של רבי אלימלך מליז'ענסק: "אֶפְרָה, הִנֵּן בְּלִבִּנוּ שְׁנֵרָאָה כָּל אֶחָד מֵעֵלֵת חֲבֵרֵינוּ וְלֹא חֲסֻדָּם".

#### ענוותנותו של משה רבנו - שפלות עצמו, ענוותנותו של אהרן הכהן - ראיית מעלת הזולת

**ד.** ונראה כי שתי גישות אלו לקנין מידת הענוה - הגדלת ערך חברו והקטנת ערך עצמו, באו לידי ביטוי במידת הענוה של משה רבנו ואהרן הכהן.

משה רבנו הקטין את ערך עצמו, כדבריו: "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל מצרים" (שמות ג, יא), ופירש רש"י: "מה אני חשוב לדבר עם המלכים". ואף אחר שחזר הקב"ה ומפציר בו, עדיין סירב בטענה (שם ד, יג) "שלח נא ביד תשלח", וכפירושו של הרמב"ן המובא לעיל "שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה' שלחני, ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך".

משה רבנו רואה עצמו כאינו מתאים וכאינו ראוי לתפקיד גואלם של ישראל, מתוך מבטו על שפלות עצמו ביחס לאחרים.

ואילו אהרן הכהן, שגם הציין במידת הענוה, כמאמר חז"ל (ב"ר א, טו) "משה ואהרן שקולים זה כזה", אינו נוטל לעצמו את אדרת ההנהגה, מתוך הכרתו בגדולתו של משה אחיו, כמתבאר מדברי רש"י על הפסוק (שמות ד, טו) "הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבך", ופירש רש"י: "לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה, ומשם זכה אהרן לעדי החושן הנתון על הלב". אהרן הכהן לא רק שאינו מקפיד על אחיו משה שיעלה לגדולה, אלא אדרבה, רואה זאת ושמח בלב.

הרי לנו שתי דרכים המובילות לפסגת שלמות מידת הענוה: משה רבנו מסרב לקבל את ההנהגה, כי בענוותנותו הוא קטן ערך ביחס לאחרים, בעוד שאהרן הכהן מדגיש במידת ענוותנותו את הכרתו בגדולת אחיו, ומשום כך אינו נוטל לעצמו הנהגה במקום שיש גדולים ממנו.

#### עין אחת - לראות בשפלות עצמו, עין שניה - לראות במעלת חברו

## חודש סיון

### על הצדיקים - הרואה במעלת חברו

ה. מובן מאליו כי שילוב שתי הדרכים, מוביל לשלמות מידת הענוה.

ונראה להטעים את הדברים, על פי דברי השם משמואל (פרשת בלק תרע"ד) "הנה בש"ס חגיגה (ד, ב) איתא, סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה. ופירש בנועם אלימלך שלמצות ראייה צריכים שתי עיניים, עין אחת **לראות גדלות ה'**, ועין אחת **לראות שפלות עצמו**. ומי שיש לו עין אחת וחסר לו כח הראיה בשפלות עצמו, פטור מן הראיה, שבלתי אפשרי לראות גדלות השי"ת כי אם לפי מסת ראיית שפלות עצמו".

ואם נמשיך את מהלך הדברים האמור לעיל, גם לקנין מידת הענוה בשלמותה, יש צורך למבט בשתי העיניים, באופן שבעין אחת יראה בשפלות עצמו, ובעין שניה יראה במעלת חברו.

ונראה לענ"ד לפרש לפי זה את דברי חז"ל במסכת אבות (פ"ה מ"ט) "**עין טובה** ורוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. **עין רעה** ורוח גבוהה ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע". ההבדל בין אברהם אבינו לבלעם הרשע היה, כי אברהם אבינו ניהן בשתי עיניים, עין אחת שבה ראה בשפלות עצמו ועין נוספת שבה ראה בגדלות הבורא, ולכן הגיע לשלמות מידת "עין טובה". אך בלעם הרשע שהיה "שתום עין" (במדבר כג, ג) לא ראה מעולם את שפלות עצמו, ובשל כך היה כל מבטו ב"עין רעה".

#### דוד המלך - שפל בעיני עצמו ומתבטל בפני חברו

ו. ונראה כי דוד המלך מיזג באישיותו את שתי הדרכים לקנין מידת הענוה.

מחד, ענוה מתוך שפלות עצמית, כדבריו: "ואנכי תולעת ולא איש" (תהלים כג, ו). ומאידך, הוא מכיר בגדלות מפיבושת רבו ומצהיר (ברכות ד, א) "כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבושת רבי, ואומר לו, מפיבושת רבי, יפה דנתי, יפה חייבתי". וכדברי הגמרא במסכת מגילה (יא, א) בביאור האמור על דוד המלך (שמואל א יז, יד) "הוא הקטן - שהוא בקטנותו מתחילתו ועד סופו. כשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה [מפיבושת, מהרש"א שם], כך אף אחר המלכתו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה [אחיתופל, מהרש"א שם]".

ואף אהבת דוד ויהונתן היתה מיוסדת על שלמות מידת הענוה, כמבואר בדברי חז"ל (אבות פ"ה מט"ז) שהגדירו את אהבתם כ"אהבה שאינה תלויה בדבר", ופירש הברטנורא: "להשלים רצון קונם". אהבה במטרה "להשלים רצון השי"ת" פירושה, אהבה שלא נובעת ממניעים אנוכיים, אלא מרצון לשלמות הבאה מתוך מבט של שפלות עצמית והכרה בגדלות הזולת, המביאים לאהבה אמיתית שאינה תלויה בשום דבר.

• • •

#### על הצדיקים ועלינו - ענוה מתוך שפלות עצמית והכרה בגדלות הזולת

ז. קנייני מידת הענוה בהגדלת ערך חברו והקטנת ערך עצמו, הם היסוד והמהות של ברכת "על הצדיקים", ונבאר הדברים.

האבודרהם (סדר תפילת שחרית) מבאר כי "**הצדיקים**, אלו שהם גדולים מכולם, שלא חטאו מעולם, ולא נצטרכו להיות בעלי תשובה ולקרותם **חסידיהם**". לעומתו פירש רבי משה בן מכיר בספרו סדר היום, כי החסיד נעלה בדרגתו

## חודש סיון

### על הצדיקים - הרואה במעלת חברו

מהצדיק. וכדבריו מובא בהגהות אמרי יעקב על ספר חסידים (סימן א) "חסידים הם עושי רצונו ומחמירים על עצמם אף במותר, צדיקים הם שאין מחמירים כי אם מה שכתוב בתוך ההלכה". ואילו בסיפור אוצר התפילות (פירוש עין יוסף) פירש כי "הצדיקים" הם "שומרי מצוות", ו"החסידים" הם "בעלי מעשים".

ולענ"ד נוכל להימנע מהמחלוקת בין המפרשים מיהו "צדיק" ומיהו "חסיד", ולפרש את הברכה, שהמתפלל "**רואה במעלת חבריו**", ומתוך מבט זה הוא מזהיר כי בעיניו כל העם הם "צדיקים", "חסידים" ו"זקנים", והבקשה היא על **כולם**, ללא יוצא מן הכלל - שיהמו רחמי השי"ת עליהם.

וזהו החלק הראשון במידת הענוה - לראות במעלת הזולת. ומיד מסמיכים את החלק השני של מידת הענוה - להקטין ערך עצמו, בכך שהמתפלל שם עצמו **בסוף הרשימה**, ולאחר שהזכיר את **כל חלקי האומה**, הוא מסיים גם בבקשה על עצמו "**וְעַלִּינוּ**" - "**יְהִימוּ נָא רַחֲמֶיךָ**".

ואם כנים הדברים, מבוארת לפי זה חתימת הברכה "**מְשַׁעַן וּמְכַסֵּחַ לְצַדִּיקִים**", ותמהנו מדוע הוזכרו רק ה"צדיקים" ואילו החסידים וזקני ישראל וגרי הצדק שהוזכרו מקודם, הושמטו. אולם לפי האמור ביאורם של הדברים, שהתשובה למתפלל המשים עצמו כקטן ערך ביחס לכולם, ולא עוד אלא שכולם צדיקים בעיניו, באמירה "משען ומבטח **לצדיקים**" - אם זו היא הרגשתך, הרי שברור שגם אתה, בשלמות מידת ענוותנותך, מתעטר בתואר צדיק, והקב"ה משען ומבטחך.

ומעתה נבין את פשר הימצאות כל אותיות האל"ף בי"ת בברכת "על הצדיקים" (לעיל **אות ב**). כי ברכה זו מכילה את כל גווני עם ישראל, כלשון הכתוב (ישעיה ס, כא) "**וְעַמְּךָ כָּלֶם צַדִּיקִים**". כאשר המתפלל רואה את חברו כ"צדיק", גם הקב"ה מחזיר לו במידה כנגד מידה, ומחשיב אותו כצדיק, ונמצאו כולם צדיקים, ללא יוצא מן הכלל.

ומעתה נוכל לקרב להבנתנו מדוע מבקשים "וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטָחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת", דווקא בברכת "על הצדיקים". כי לאחר שהראנו להקב"ה שאנו מסתכלים ומתבוננים במעלת חברינו ומשפילים עצמינו, אנו כבר ראויים לבקש שכר טוב.

ויתכן שזו גם הסיבה שמוסיפים מיד את הבקשה "וְלְעוֹלָם לֹא נִבּוֹשׁ פִּי כִּי בְּטָחֲנוּ", כי לאחר שאמרנו שכולם צדיקים וחסידים, וגם אנו נחשבים כצדיקים לאחר שראינו במעלת חברינו, אנו כבר יכולים להביע את בטחונונו שלא נבוש בהקב"ה לעולם ועד.

#### ההכרה במעלת הצדיקים ושפלות עצמו - ההכנה לבנין ירושלים

**ח.** על פי האמור, נוכל איפוא להבין, מדוע נקבע מיקומה של ברכת "על הצדיקים", לאחר ברכת "ולמלשינים", וקודם לברכת "ולירושלים".

חז"ל (פסיקתא רבתי פרשה לו) לימדונו כי גאולתם של ישראל תבוא בשעה שיהיו ענווים: "שנו רבותינו, בשעה שמלך המשיח נגלה בא ועומד על הגג של בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר להם, **ענוים** הגיע זמן גאולתכם, ואם אין אתם מאמינים ראו באורי שזרח עליכם".

## חודש סיון

### על הצדיקים - הרואה במעלת חברו

ומעתה הכשרת הגאולה בשלמות מידת הענוה מחייבת את הכחדת המלשינים וכלילי הרשעים, המתגאים בעיני עצמם ואינם מכירים בערך הזולת ובכך ש"עמך כולם צדיקים". ואשר על כן, ראשית כל, כאשר מתפללים להקב"ה שיתקע בשופר גדול לחירותינו, וההכנה לכך היא בקנייני מידת הענוה, ההמשך המתבקש הוא תפילה לכיליון הרשעה ואבדן בעלי הגאווה שאינם רואים במעלת חבריהם אלא רק במעלת עצמם, ולאחר מכן בתפילה "על הצדיקים", שבה מכירים במעלת הזולת וממעיטים בערך עצמינו - ואז מבשילים התנאים להתפלל לבנין עיר הקודש והמקדש.

#### חדש סיון - מידת הענוה - הכנה לקבלת התורה

**ט.** ממוצא הדברים מתבאר היטב הקשר בין ברכת "על הצדיקים" למאורעות של חודש סיון - מתן תורה ופטירת דוד המלך, למזל החודש תאומים ולשבט זבולון.

כפי שנתבאר לעיל, ביסודה ומהותה של ברכת "על הצדיקים", עומדים קנייני מידת הענוה בהגדלת ערך חברו והקטנת ערך עצמו. ואף מתן תורה ופטירת דוד המלך, שאירעו בחודש סיון, מבטאים זאת, כדלהלן.

בפרק "קנייני התורה" (מסכת אבות פ"ו מ"ו) נמנית ה"ענוה" כקנין השביעי במ"ח קנייני התורה. וידועים דברי הגמרא בעירובין (נד, א) "אמר רב מתנה, מאי דכתיב (במדבר כא, יח) וּמִמֶּדְבָר מִתְנָה, אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו". ופירש רש"י: "אם כמדבר הוא תורה נתונה לו במתנה, ולא ישכח". נתינת התורה **במדבר** סיני, מלמדת על התנאי המוקדם לקבלת התורה - המעטת ערך עצמו כ"מדבר".

ואמנם בני ישראל הכינו עצמם לקבלת התורה, באחדות ואהבת הזולת, כדברי חז"ל על הפסוק (שמות יט, ב) **וַיִּחַן** **יָשָׁרְאֵל** **נֶגֶד** **הָהָר**, ופירש רש"י: "כאיש אחד בלב אחד" - מציאות אפשרית רק כאשר כל אחד מעריך את חברו ורואה במעלותיו, ושלם במידת הענוה.

וכאמור לעיל **[אות ו]** דוד המלך מיזג באישיותו את שתי הדרכים לקנין מידת הענוה - כשהיה שפל בעיני עצמו ומתבטל בפני חברו.

ואף מזל החודש, תאומים, מבטא יותר מכל את האחדות והשוויון בין אחים, שכל אחד רואה במעלת חברו ולא מתנשא על זולתו.

וגם בחירת שבט זבולון לחודש סיון שניתנה בו תורה, קשורה לראיית מעלת חברו. כי לכאורה היה יותר מתאים שחודש מתן תורה, יתייחס לשבט יששכר העמל בתורה ומפיץ הוראה לכלל ישראל, ומדוע נבחר זבולון. אולם לדברינו התמיהה מיושבת, כי יששכר וזבולון הצטיינו במיוחד כל אחד בראיית מעלות חברו. זבולון רואה במעלת אחיו יששכר המטה שכמו לסבול עול תורה, ומפרנסו כדי שיוכל לשקוד ולעלות בתורה כחפצו. ואילו יששכר רואה במעלת אחיו זבולון התומך בו כדי שיוכל לעמול בתורה, ומתוך ראייה זו הוא מסכים שהחודש שניתנה בו התורה יקרא על שם אחיו זבולון.

ונמצאו כל הדברים עולים בקנה אחד.

## **חודש סיון**

**על הצדיקים - הרואה במעלת חברו**